Betjänas - eller belönas?

Jan Tullberg och Birgitta Tullberg

Manuskript snarlikt artikel publicerad i

Svenska Dagbladet
Den 18 december 1994

Betjänas - eller belönas?

Jan Tullberg och Birgitta Tullberg

1 Revir eller tvärvetenskap

Vår bok *Naturlig etik - en uppgörelse med altruismen* har kritiserats av Sven Olof Hansson. Huvudinvändningen är att Naturvetenskapliga forskningsrådet har givit boken ett publiceringsbidrag och Hansson upprörs över att naturvetenskapen går över en revirgräns. Det är dock en vanlig uppfattning att tvärvetenskap är mycket givande, så kritiken mot tvärvetenskap måste formuleras på ett mer indirekt sätt. Detta är ett försvarsmönster som gått igen i många debatter, inte minst när det gäller sociobiologi. Alla inom andra discipliner reagerar dock inte med primitiv självgodhet och kunskapsfientlighet, utan många har med intresse tagit till sig nya idéer. Inom antropologi, psykologi och medicin försöker ett stort antal forskare få en fördjupad förståelse genom evolutionsteorin. Det finns tom filosofer som är darwinister. Internationella tidskrifter som *Biology and Philosophy* samt *Politics and the Life Sciences* visar redan i namnen sin ambition att täcka in nya gränssnitt. Tvärvetenskap är inte suspekt, men det finns en suspekt kritik från dem vars svaga teorier hotas av nya teorier som är bättre underbyggda.

Huvudsyftet med Hanssons inlägg är att försvara filosofernas revir mot obehagliga utmaningar. När det gäller verklig kunskap i moralfrågor har han en kunskapsfientlig inställning: ”Lika lite som andra vetenskapsgrenar kan den [sociobiologin] tala om för oss vilken moral vi bör ha”. Men de centrala frågorna för samhällsvetenskap och seriös moralfilosofi är just hur man skall lösa mänskliga konflikter. Vad är rätt vad är fel? Skall vi få svar på de frågorna genom kunskap eller tro? För 400 år sedan skrev Francis Bacon ”Nature, to be commanded, must be obeyed” Genom ökad kunskap om verkligheten ökar vi våra konstruktiva reformistiska möjligheter; detta gäller naturligtvis inte bara inom naturvetenskap utan också samhällsvetenskap.

Hansson påstår sig stå för kunskap men det är kunskap med ett litet k. Olika discipliner bör visa respekt för varandras kunskaper. Eftersom det i Hanssons världsbild saknas vetenskaplig grund för moraliska ställningstaganden, så är det bäst att moralfilosofin får vara ifred med sina teorier, tabun och trosföreställningar. Skall man sammanfatta Hanssons filosofi med ett ord så är det revirrespekt: låt varje etablissemang sköta sitt område utan intrång. Han påtar sig rollen som en pliktskyldig revirpolis för filosofin. Men finns det något annat skäl än ett snävt gruppintresse varför reviret skall respekteras?

Vår bok för fram teorier och empiri som är väsentliga för den som vill göra en rationell reflektion över moral. Forskningsrådets sakkunniga anser att boken är av hög vetenskaplig kvalité (”Ämnet bedömdes som mycket angeläget och det vetenskapliga värdet som mycket högt”), men Hansson påstår motsatsen. Vi överlåter åt läsaren att bedöma vilket omdöme som är trovärdigt.

2 Reciprocitet

Vårt huvudalternativ till altruism, självuppoffringens moral, är reciprocitet, ömsesidighet. Vi menar att reciprocitet, som har en stark förankring både teoretiskt, i djurvärlden och i den mänskliga naturen, är en stabil grund också för moderna mänskliga samhällen. Genom att löna gott och bestraffa ont skapas ett ömsesidigt samarbete som gynnar berörda parter och är

motståndskraftigt mot missbruk. Boken tar bland annat upp uppmärksammade studier från samhällsvetenskaperna som visar på reciprocitetens styrka.

En raffinerad metod att undergräva reciprok moral är att hävda att den är låg och självisk, så det är en bättre moral att offra sig för ett högt ideal. Detta höga ideal har en benägenhet att ge positiva bieffekter för sina ”självuppoffrande” predikanter. Vi menar att altruismen är ett farligt hot mot god reciprok moral. Komprometterande för Hanssons kritik är att han inte kan eller vill kritisera vår huvudtanke och reciprocitet blir bara ”egoism” i hans inlägg fast detta strider mot normalt språkbruk och därför vilseleder läsaren.

3 Altruismens självdestruktivitet

Den som förespråkar altruism har ett svårt principiellt problem att lösa. Modern darwinism har övertygande visat att altruistiskt beteende är självdestruktivt i biologiska system. Om några djur osjälvisk släpar hem mat till obesläktade djur, så blir konsekvensen att de själviska blir allt fler och de osjälviska blir allt färre i varje generation.

Förespråkarna hävdar att altruism kanske kan fungera i en kultur, men det finns inga rationella skäl att tro det. Alla lär sig naturligtvis att det är fint att säga sig vilja tjäna andra, men det lockar än mer att bli betjänad. Lösningen blir att tala väl för tjänandets dygd, samtidigt som man ser till att man blir betjänad. Den offentliga moralen blir en kuliss för en accelererande dubbelmoral. De som talar för altruism undviker konsekvent dess logiska resultat; egoistiska snyltare gynnas, de oegennyttiga missgynnas och systemet blir självdestruktivt.

4 Medlidandemoral

En tes vi driver är att moralisk rätt inte gör människor svaga, utan ger en extra styrka som i en del kraftmätningar blir utslagsgivande. Mot denna syn står en medlidandemoral där svaghet är en dygd, och ju svagare man är, desto mer rätt har man och desto mer medlidande förtjänar man. Hansson förfasar sig över att vi problematiserar exempel som bör förbli enkel moralism. Den misshandlade hustrun som återvänder till maken skall man ha medlidande med, det vet ju varje kvällstidningsläsare. Det vi talar för är naturligtvis inte att hennes man har en rätt att slå henne, utan att den misshandlade kvinna som bryter sig loss trots grova hot visar prov, inte bara på styrka, utan också på en moralisk kvalitet. Genom kraften att handla, ett praktiskt civilkurage, så ökar man sin rätt. Detta gäller naturligtvis inte bara misshandlade kvinnor, utan också medborgare som demonstrerar mot politiskt förtryck och affärsägare som inte betalar beskyddarpengar till maffian.

Vad som påverkar offrets val mellan passivitet och aktivitet är tron på möjligheten att lyckas, liksom de normativa förväntningarna. Vi menar att medlidandemoralen motarbetar aktiv handling. Maktskillnaden betonas, så motstånd förefaller meningslöst och det skapas heller inte ett tryck från stolthet och rättskänsla som kräver handling. När man gör den förtrycktes underkastelse till normalt beteende så normaliserar man också förtrycket.

Hur skall förtrycket kunna brytas? Vem är den mest realistiske frihetskämpen, den som slåss för sin egen frihet eller den gode hjälten som osjälviskt slåss för andras? Medlidandemoralen blir passiviserande, det blir en väntan på den allsmäktige guden, det starka samhället eller den starke mannen.

Det primära skälet för att medlidandemoralen finns är den personliga effekten för sagesmannen. Att säga sig tycka synd om någon är socialt uppskattat och man framstår som sympatiskt. Den vidsynte tillämparen av medlidandemoral känner också för brottslingen ”Jag tycker synd om alla inblandade”. Frågan om rätt och fel upplöses och kvar blir ett känslomässigt uttalande vars enda funktion är att göra reklam för den som pratar.

5 Altruismen - det totalitäras bas

Vad som sällan eller aldrig omnämns är Hitlers moraliserande kritik av judarna. Enligt Hitler var judarna egoister som saknade det självuppoffrande sinnelag som krävdes för att skapa en stat; den långa tiden utan en judisk stat såg han som beviset. Hansson kan knappast ifrågasätta den idéhistoriska relevansen av det som skrivs i Mein Kampf för nationalsocialismens ideologi, men han insinuerar på ett diffust sätt att denna aspekt inte bör omnämnas. Hitler som agitator mot egoism stör den enkla propagandasynen; antingen framstår ju Hitler eller egoismen som lite bättre.

Hitlers bild av judarna borde dock inte överraska någon, utan den överensstämmer väl med både tidigare och senare antisemitism. Förintelsen är inte heller det enda exemplet där människor som klassats som materialistiska och egoistiska systematiskt mördats av en regim som vill ha en ny osjälvisk människa. Altruismen är inte heller bara relevant för dessa ”folkets fiender”, utan också för folket; en totalitär regim innebär ju svåra umbäranden också för dem. Varje totalitär regim behöver därför en altruistisk vision - det klasslösa samhället eller det tusenåriga riket - som motiverar alla självuppoffrande plikter för befolkningen. Altruismens roll är minst sagt belastad.

6 Reflektion

Tyvärr nödgas vi notera Hanssons oförmåga att bemöta våra idéer på en intellektuell nivå, utan han bara tutar i varningslurarna för att detta är farligt. Han besväras av att medlidandemoralen ifrågasätts och att det påtalas hur varmt mänsklighetens största skurkar talat för självuppoffring. Några argument för altruism lyckas han inte prestera. Det räcker dock inte med en arg och rädd gesäll till skråsamhällets försvar, utan det behövs personer med intellektuell förmåga och ambition. Filosofin har inga legitima anspråk på ett monopol i moralfrågor och kan inte bara avfärda bättre underbyggda idéer som obehöriga revirintrång. Vi ser fram mot försök till en kvalificerad kritik.

De frågor vi tar upp är alldeles för viktiga för att delegeras till filosofer och teologer, utan det är frågor som direkt berör varje reflekterande individ. Har altruistiska ideal en positiv roll i samhället? Eller är det som boken *Naturlig etik* argumenterar att altruism har haft, har, och kommer att få omfattande negativa konsekvenser?